

УДК 338.124

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-266-1-198-203

ТЮРИНА Н. М.,
КАРВАЦКА Н. С.,
НАЗАРЧУК Т. В.

Хмельницький національний університет

КРИЗИ У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ТА ПРИЧИНИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ

У статті досліджено еволюцію криз у соціально-економічних системах, розглянуто та систематизовано причини їх виникнення. Проаналізовано кризи в економіці України, причини виникнення та наслідки їх дії. Встановлено, що у посткризові періоди економіка країни розвивалась лише за рахунок екстенсивних чинників, залишилась енергозатратною, низькопродуктивною та неконкурентоспроможною. Визначено шляхи подолання кризових явищ та пріоритети розвитку національної економіки.

Ключові слова: криза, соціально-економічна система, еволюція криз, причини криз, наслідки криз.

TIURINA N.,
KARVATSKA N.,
NAZARCHUK T.
Khmelnitskyi National University

CRISES IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SYSTEMS AND THEIR CAUSES

The world economic system develops cyclically, recurring periods of ascents and recessions, turning points, disturbances of the equilibrium, accompanied by crisis phenomena. Crises do not arise on their own, as a rule, they are preceded by certain events or significant transformations in the development of productive forces associated with the processes of distribution, exchange and consumption, inherent in all socio-economic systems. It is believed that the crisis as well as a stable state is equally necessary for the developing system. Although the crisis provokes negative tendencies in the system's life, it violates its stability, it may also be the carrier of a radical update. The evolution of crises in socioeconomic systems of macro- and mega-levels over the past three centuries was researched. The causes of crises were systematized and analysed. The points of view of the classics were considered and their opinions were generalized. The main cause of the crises was identified as unfairness in the distribution of results produced by economic systems and the contradiction between investing, production and consumption. The Ukrainian economy was analysed during the period of independence, three crisis periods in its development were determined. It was established that during the post-crisis periods, the country's economy developed only at the expense of extensive factors and was energy-intensive, low-productive and uncompetitive. The reasons for the emergence of crises in the Ukrainian economy were considered and summarized, and the consequences were analysed. Priorities for the development of the national economy were identified in the article. In Ukraine today, a model of the economy will take on the features of an oligarchic-monopolistic, with a high level of corruption, rather than a market economy. Such a state of the economy requires a systemic policy, urgent anti-crisis measures and real reforms that will be aimed at supporting technological modernization of the industry, without any products that are competitive on the external, domestic markets. But, the priority measures are technological modernization of industry and real overcoming of corruption.

Key words: crisis, socio-economic system, evolution of crises, causes of crises, effects of crises.

Вступ. Світова економічна система розвивається циклічно, повторюються періоди підйомів та спадів, переломних моментів, порушень рівноваги, що супроводжується кризовими явищами. Кризи не виникають самі по собі, як правило, їм передують певні події або значні перетворення у розвитку продуктивних сил, пов'язані з процесами розподілу, обміну та споживання, що притаманні усім соціально-економічним системам. Вважається, що криза як і стабільний стан в однаковій мірі необхідні системі, що розвивається. Хоча криза й провокує негативні тенденції життєдіяльності системи, порушує її стійкість, вона може бути і носієм радикального оновлення.

Саме у кризовій ситуації, в жорстких умовах виживання, система може акумулювати та реалізувати всі, не задіяні в стабільній ситуації, потенційні резерви та можливості, що сприятиме, в кінцевому рахунку, її розвитку та новому витку позитивних змін. Щоб підтвердити таку думку, розглянемо як розвивалась світова економічна система, еволюцію криз, що відбулися в процесі її трансформації та окремо зосередимо увагу на такій соціально-економічній системі, як національна економіка України.

Аналіз досліджень та публікацій. Кризові явища в соціально-економічних системах досліджувались багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями, серед них К. Маркс, Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, П. Самуельсон, Р. Дж. Хоутрі, Й. Шумпетер, Ш. Геффернан, К. П. Кіндлебергер, І. Ансофф, Дж. Фіннерті, В. М. Гаєць, Ф. С. Мишкін, Д. Д. Сакс, А. Шварц, Г. Бірман, А. Д. Чернявський, Ю. В. Яковець, В. В. Ковальов, Р. В. Уотермен, Ю. М. Осипов, Е. А. Уткін, С. Шмідт, М. І. Туган-Барановський, А. А. Чухно та інші. Однак стрімкий розвиток науково-технічного прогресу за сучасних умов, що безпосередньо впливає на розвиток факторів виробництва зокрема та продуктивних сил в цілому, потребує

постійного моніторингу причин та наслідків кризових ситуацій для розробки ефективного механізму протидії цим явищам у економічних системах різного рівня розвитку.

Мета статті – дослідити кризові явища та причини їх виникнення у соціально-економічних системах.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з короткого теоретичного дослідження дефініції «криза». Якщо звернутись до етимології, то грецьке слово «криза» означає рішення, поворотний пункт або завершення, китайською мовою «криза» – це небезпека та можливість. Словник Вебстера визначає кризу як «...поворотну точку до кращого або гіршого...», як «...момент, що потребує прийняття рішення...» або «критичний період», як «...ситуацію, яка досягнула вирішальної фази».

Класично економічна наука визначає кризи як негативне явище (за Дж. М. Кейнсом: «...передчасна і різка зміна зростаючої тенденції падаючою, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває...») або поворотний момент, що потребуватиме додаткових капіталовкладень (за К. Марксом: «... вихідний пункт для великих нових вкладень капіталу, що більшою або меншою мірою створює нову матеріальну базу для наступного економічного циклу...»).

Сучасні науковці по різному трактують сутнісну характеристику цієї дефініції. Так Ю. М. Осипов вважає: «Криза – це ще не кінець, і навіть не катастрофа. Без кризи немає розвитку, немає якісних перетворень... вона обов'язкова передумова та умова якісного стрибка... криза – руйнівник, але вона і творець...». На думку професора А. Д. Черняхьського, криза – це переломний етап функціонування будь-якої системи, коли вона піддається впливу зовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування. Він вважає, кризові явища та ситуації можуть бути найбільш повно класифіковані за ознаками, що стосуються рівня виникнення, сфери походження, причин виникнення, ступеня системності, можливості прогнозування, впливу на діяльність суб'єкта управління та ін. А. А. Чухно розглядає кризу як одну з форм економіки, в ході якої усуваються застарілі техніка й технологія, організація виробництва і праці та відкривається простір для зростання й утвердження нового. Е. М. Коротков вважає, що криза – крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі. О. І. Барановський трактує кризу як фактичну точку біфуркації, яка містить у собі потенційну можливість як деструктивного, так і конструктивного характеру. І на закінчення, на думку С. А. Файншміда, криза – це процес порушення рівноваги самокерованої системи, який супроводжується втрапою її стійкості та може закінчитись або руйнацією і цілковитим припиненням існування системи, або переходом її в новий стан стійкої рівноваги.

Підсумовуючи розглянуті точки зору, кризу можна трактувати як крайнє загострення протиріч або переломний етап у функціонуванні соціально-економічної системи, що загрожує її існуванню у ринковому середовищі. Основна небезпека кризи – руйнування системи. Для попередження або усунення цього необхідно розуміти, що на економічну систему впливають екзогенні та ендогенні чинники, які й провокують кризові явища і для запобігання та нівелювання їх впливу необхідно використовувати особливий вид управління, а саме антикризове управління. Тобто в умовах невизначеності – впроваджувати кризовий менеджмент. Ресурсною базою такого управління має бути сформований та трансформований до кризових умов антикризовий потенціал соціально-економічної системи.

Розглянемо еволюцію криз у соціально-економічних системах, дослідимо і систематизуємо причини, що їх спричинили (таблиця 1). Як бачимо з наведеної інформації, кризи постійно «супроводжували» розвиток економічних систем макро- та мегарівня. Чітко відслідковується циклічність повторення світових криз, тобто підтверджується циклічність розвитку економіки. Дослідження еволюції та змістовного наповнення криз дозволило науковцям визначити такі економічні цикли криз та основні причини їх виникнення [2, 3]: короткострокові – до п'яти років (цикли Дж. Кітчина), причини – активізація дій на фінансових ринках; середньострокові – від десяти до двадцяти років (цикли Джаглера і Кузнеця), причини – структурні зміни в економіці та незбалансований рух фінансових потоків; довгострокові – до п'ятдесяти років (довгохвильові цикли Кондратьєва), причини – радикальні технологічні зміни у національних та світовій економіках.

Таблиця 1

Еволюція криз у соціально-економічних системах

Назва та тривалість кризи	Причини виникнення криз
1	2
Економічна криза у Франції 1788–1792 рр.	У першій половині XVIII століття у Франції спостерігався економічний бум. Мануфактури виробляли товарів більше, ніж споживало населення, це змусило згорти виробництво, почалося безробіття. Крім того, 1780-і роки були неврожайними. Державний борг у ці роки зріс, для фінансування позик влада ввела додаткові податки. Економічна криза призвела до політичного колапсу – у 1792 році почалася Велика французька революція
Перша міжнародна фінансова криза 1820–1825 рр.	На початку 1820-х років європейські інвестори вкладали в розробку золотих та срібних рудників у Латинській Америці. Добуті в регіоні дорогоцінні метали поставляли в Англію на фондову біржу в Лондоні. Масові спекуляції із золотом та сріблом виснажили резерви Банку Англії, вибухнула фондова криза, що спричинила паніку в банківській системі Великої Британії, згодом криза перекинулася і на Латинську Америку
Фондова криза в Англії 1836–1843 рр.	В 1836 році – неврожай кукурудзи в Англії та високий рівень відтоку капіталу (в Америці почався бавовняний бум). Міжнародні золоті резерви Банку Англії значно скоротилися, це призвело до підняття дисконтної ставки, що і спровокувало кризу на британському фондовому ринку

1	2
Фондова криза в Європі 1846–1847 рр.	Економічна криза 1846 р., неврожайні 1846–1847 рр., дорожнеча, безробіття, спекулятивний бум на залізничних акціях створили вибухонебезпечну ситуацію. На початку XIX століття найпопулярнішим активом на фондовому ринку Європи були акції залізничних компаній. Багато залізничних компаній збанкрутували та не виправдали надії інвесторів. Почалася фондова криза, що перекинулася на банківську систему Англії, Німеччини і Голландії
Перша світова економічна криза 1857–1860 рр.	Почалася в США. Причина – масові банкрутства залізничних компаній та обвал ринку акцій. Колапс на фондовому ринку спровокував кризу американської банківської системи. У тому ж році криза перекинулася на Англію, а потім на всю Європу. Хвиля біржових хвилювань дійшла і до Латинської Америки
Валютна криза в США 1861–1865 рр.	На початку Громадянської війни між Північчю і Півднем США Держказначейство країни звернулося за фінансовою допомогою до американських банків. Банки дали кредит уряду, однак влада США не змогла погасити позику вчасно. Виникла криза ліквідності банківської системи, що тривала до кінця війни – 1865 р.
Криза банку Baring 1890 р.	Найстарший англійський банк Baring – кредитор залізниць та інших інфраструктурних проектів – збанкрутував. Банк Франції і Російський центральний банк надали Великобританії великий кредит, що допоміг країні подолати валютну кризу і провести санацію банку
Криза фондової біржі в Нью-Йорку 1907–1908 рр.	Банк Англії підняв дисконтну ставку з 3,5% до 6% для поповнення золотих резервів. Це призвело до відтоку капіталу зі США – інвестори вкладали кошти в державні цінні папери Великобританії. Акції на Нью-Йоркській фондовій біржі обвалилися
Міжнародна фінансова криза, 1914–1916 рр.	Була викликана початком Першої світової війни. Причина – тотальний розпродаж цінних паперів іноземних емітентів урядами США, Великобританії, Франції та Німеччини для фінансування воєнних дій
Світова економічна криза, 1920–1922 рр.	Післявоєнна дефляція та рецесія. Кризове явище було пов'язане з банківськими і валютними кризами в Данії, Італії, Фінляндії, Голландії, Норвегії, США та Великобританії
Велика депресія 1929–1933 рр.	29 жовтня 1929 року (Чорний четвер) обрушилися всі фондові індекси на американських біржах. Кризі передувало скорочення виробництва в країнах, що розвивалися: бум фондового ринку в США в 1927–1928 р. призвів до відтоку капіталу з Європи та Латинської Америки, спровокував кілька валютних криз в Австралії, Аргентині, Бразилії, Уругваї
Криза долара 1933–1934 рр.	Президент США Теодор Рузвельт припинив дію золотого стандарту в США, тобто скасував прив'язку долара до золота, запаси золота у ФРС не покривали обсяг грошової маси в країні. Іноземні інвестори стали скуповувати долари, обмінювати їх на золото та вивозити дорогоцінний метал з країни
Перша енергетична криза 1973–1975 рр.	Почалася з подачі країн-членів ОПЕК, що знизила обсяги видобутку нафти. Це сприяло підняттю вартості нафти на світовому ринку, у жовтні 1973 року ціна бареля нафти піднялася майже на 70% (з 3 дол. до 5 дол.), в 1974 році – в чотири рази
Чорний понеділок 1987–1991 рр.	19 жовтня 1987 року американський фондовий індекс Dow Jones Industrial обвалився на 22,6%. Це призвело до аналогічних ситуацій на ринках Австралії, Канади, Гонконгу. Катастрофі на світових фондових біржах не передували ні економічні, ні політичні потрясіння. Можлива причина кризи – стадний рефлекс – відтік інвесторів з ринків після сильного зниження капіталізації кількох великих компаній
Мексиканська криза 1994–1995 рр.	Наприкінці 1980-х рр. мексиканський уряд проводив політику залучення інвестицій у країну. Була відкрита фондова біржа, де були виведені більшість мексиканських держкомпаній, що призвело до активізації у 1989–1994 рр. іноземного капіталу. Перший прояв кризи – відтік капіталу з Мексики, що у 1995 році склав 10 млрд дол., через побоювання економічної кризи в країні. Це призвело до кризи банківської системи країни
Азіатська криза 1997 р.	Масштабне падіння азіатського фондового ринку із часів Другої світової війни. Причина – девальвація національних валют регіону та високий рівень дефіциту платіжного балансу країн Південно-Східної Азії. За підрахунками економістів азіатська криза знизила світовий ВВП на 2 трлн дол. Наслідок кризи – відтік іноземних інвесторів із країн Південно-Східної Азії
Російська криза 1998–1999 рр.	Причини дефолту: величезний державний борг Росії, низькі світові ціни на сировину та піраміда державних короткострокових облігацій, за якими уряд РФ не зміг розплатитися вчасно. Курс рубля відносно долара знизився у тричі
Криза.com 2001 р.	Крах інтернет компаній спочатку торкнувся дрібних компаній, потім хвиля банкрутств прокотилася великими компаніями, що спеціалізувалася на послугах b2b (бізнес для бізнесу). Причина кризи – невиправдано високий рівень інвестицій у компанії IT-сектору та низькі фінансові показники багатьох з них
Світова фінансово-економічна криза 2007 р. початок, 2008–2009 пік кризи	Розпочалась з банкрутства великих фінансових установ в США, що призвело до банкрутства окремих європейських банків, падіння різних біржових індексів, значного падіння вартості акцій та товарів по всьому світу. Перша хвиля поширилась у 2007 році, коли на світових фондових ринках відбулося перше падіння фондових індексів провідних банків та фінансових компаній. Друга хвиля – початок 2008 року – падіння фондових ринків світу, що зумовило переорієнтацію фінансових потоків з одних активів в інші, зокрема сировинні та енергетичні. Наслідки світової кризи – банкрутство провідних світових фінансових компаній та поширення фінансової кризи на реальний сектор світового господарства, падіння попиту на світових ринках та, як результат, обвал цін на сировинних ринках, стагнація провідних економічних систем

Сформовано авторами з використанням [1–3]

У більшості випадків між економічними та політичними кризами спостерігається очевидний прямий або обернений вплив. Що стосується причин криз у соціально-економічних системах, то вони були об'єктом наукових досліджень багатьох класиків з економічних вчень, коротке трактування їх точок зору наведено у таблиці 2. Узагальнюючи інформацію таблиці 2, основні причини криз можна звести до: несправедливості у розподілі результатів, що продукуються економічними системами та суперечністю між інвестуванням, виробництвом й споживанням. Ці причини залишаються актуальними і на сьогодні.

Таким чином, ми розглянули еволюцію криз соціально-економічних систем починаючи з кінця XVII-ст. і до теперішніх часів. Ці кризи були спричинені, перш за все, активним розвитком продуктивних сил та вищеозначеними причинами. Економіці України також притаманні всі характерні ознаки розвитку

економічних систем, але є певні особливості, що пов'язані з крахом Радянського Союзу і утворенням нових незалежних національних економік, у минулому союзних республік. Розглянемо як проходив цей процес в економіці нашої країни за період її незалежності.

Таблиця 2

Авторське трактування причин криз у соціально-економічних системах

Автор	Причини криз
Д. Рікардо	Несправедливість у розподілі багатства
К. Маркс	Суперечність між виробництвом та споживанням (анархія виробництва)
С. Сімонді	Недоспоживання народних мас, невідповідність між виробництвом та споживанням
Ф. Хайек	Надвиробництво виникає через надлишкове фінансування з боку держави
Д. Кейнс	Дія закону психології, згідно з яким люди «...схильні, як правило, збільшувати споживання із зростанням доходів, але не такою мірою, якою зростає дохід...»
І. Шумпетер	Психологічна теорія криз
П. Самуельсон	Дія таких теорій: грошової, нововведень, психологічної, недоспоживання, надмірного інвестування
М. Туган-Барановський	Диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва

Сформовано авторами з використанням [1; 2]

За період дослідження з 1991 по 2019 рр. в економіці України відбулися три кризи. Умовно їх можна означити так: I криза 1991–2000 років; II криза 2008–2009 років; III криза 2013–2015 років. Очевидність криз підтверджують дані, що наведені на рис. 1, де представлена динаміка зміни ВВП та промислового виробництва України (у відсотках до попереднього року).

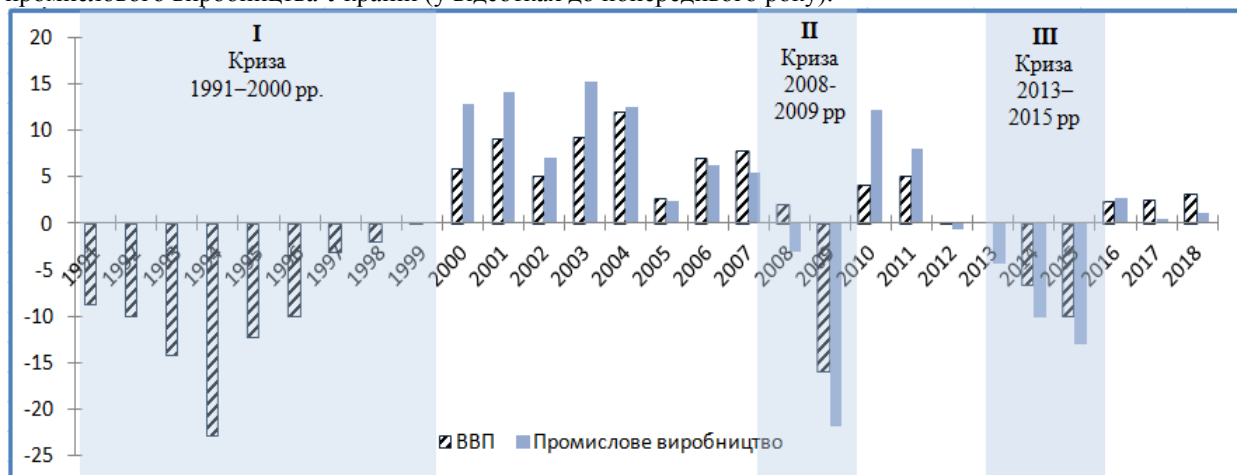

Рис. 1. Динаміка зміни ВВП та промислового виробництва України (у відсотках до попереднього року)

Джерело: побудовано за даними Держкомстату України

Найбільш тривалою та наймасштабнішою за наслідками була перша криза, що виникла внаслідок розпаду СРСР та розриву багатьох господарських зв'язків. Піком кризи був 1994 рік, де зниження ВВП склало 22,9% і лише у 1999 році вдалось подолати негативні тенденції зниження ВВП країни. Друга криза – це наслідки дії світової фінансово-економічної кризи, що розпочалась в 2007 році у США. Економіка України постраждала найбільше з усіх європейських країн через її експортну орієнтованість та низьку конкурентоспроможність, зниження ВВП у 2009 році становило 14,8%. Основною причиною третьої кризи в економіці України було протистояння політичних сил, бізнес-еліт та громадянського суспільства через відмову керівництва України від Європейського вектору розвитку. Зниження ВВП на 9,9% спостерігалось у 2015 році. Детальніше інформація про причини та наслідки криз в економіці України згрупована у таблиці 3.

За весь період, що аналізується, як свідчать наведені дані рис. 1, лише з 2000 по 2007 рр. спостерігаємо розвиток національної економіки. Однак цей розвиток мав екстенсивний характер, зважаючи, що економіка залишалась енергозатратною, низькопродуктивною, слабо диверсифікованою, неконкурентоспроможною, залежною від зовнішніх джерел сировинних та енергетичних ресурсів. Підтвердження цього ми обґрунтовували у попередніх дослідженнях [4]. Крім того, не було проведено технічне переоснащення промислового виробництва, ступінь зносу основних засобів у базових галузях є критичною. Про низький рівень конкурентоспроможності економіки свідчать дані, що наведені у таблиці 4.

Все перераховане вище було і залишається основною причиною суттєвих наслідків всіх криз в економіці України. Низький рівень конкурентоспроможності не дозволяє змінити пасивну роль нашої країни у міжнародному розподілі праці на активну, збільшувати обсяги експортної діяльності, на рівних умовах з розвиненими країнами конкурувати на зовнішніх ринках. Крім того, як свідчать дані таблиці 3, високий рівень корупції, недосконалість законодавчої бази та нерівність усіх у її дотриманні, руйнує усі можливі фактори успіху.

Наслідки усіх криз схожі і зводяться до: зниження рівня реального ВВП, погіршення макропоказників, знецінення національної валюти, зниження рівня платоспроможності юридичних і фізичних осіб, зростання рівня інфляції тощо. Але найгірший наслідок всіх криз в економіці України – різке скорочення населення в цілому та економічно-активного населення зокрема. Хоча на сьогодні не можливо навести точні статистичні дані щодо реальної чисельності населення через відсутність проведення його сучасного перепису. Теж саме стосується і даних щодо фактичних розмірів зовнішньої міграції громадян України, за різними даними цей показник коливається в межах від 4 млн до 10 млн осіб.

Таблиця 3

Кризи в економіці України, причини та наслідки

Кризи в економіці України	Причини виникнення криз	Наслідки криз
I Криза 1991–2000 рр.	розпад СРСР та розрив господарських зв'язків; недосконала структура виробництва; енергетична залежність від інших країн; зовнішня та посилення внутрішньої конкуренції; низький рівень конкурентоспроможності; загальне падіння виробництва, криза неплатежів; політична нестабільність у суспільстві; відсутність та недосконалість законодавства; відсутність досвіду господарювання у ринкових умовах та неефективне управління	стопор економіки; різке падіння рівня промислового виробництва та ВВП; дефіцит споживчих товарів; високий рівень інфляції; розпад грошово-кредитної системи; різке падіння доходів населення; безробіття; девальвація гривні; кон'юнктурні зміни на ринку тощо
II Криза 2008- 2009 рр.	негативна дія світової фінансової кризи; економіка країни не конкурентоспроможна та експортоорієнтована; іпотечна криза, диспропорції між зростанням кількості та якості житла; незадовільний стан рахунку поточних операцій; недостатня розвиненість банківського сектору; відсутність реального фондового ринку; критичний відрив світових фінансових ринків від реальної економіки; відсутність державної підтримки фінансової системи та реального сектору економіки для інноваційного розвитку; неефективні державні регулятори реальним сектором економіки, корупція	різке зниження значень усіх макропоказників національної економіки; знецінення національної валюти на 50% відносно долара США; зниження реального ВВП за три роки більше 14%; зниження рівня технологічності продукції; зниження обсягів експорту та імпорту країни, від'ємне сальдо торговельного балансу; зниження платоспроможності юридичних та фізичних осіб
III Криза 2013–2015 рр.	протистояння політичних, бізнес-еліт та громадянського суспільства; анексія АР Крим та військові дії на Сході України; високий рівень корупції; низький рівень довіри до системи державного управління; низький зовнішній попит; зниження купівельної спроможності фізичних та юридичних осіб; звуження кредитної активності; погіршення фінансового стану господарюючих суб'єктів; скорочення державного фінансування; незадовільна інвестиційна привабливість; надмірне боргове навантаження на економіку	зниження реального ВВП та промислового виробництва у 2015 р. більше 10%; знецінення національної валюти у три рази відносно долара США; втрата традиційних ринків збуту продукції; зниження індексу промислового виробництва до рівня 2009 р.; різке зростання рівня інфляції до 40%; зниження обсягів зовнішньоекономічної діяльності; зниження рівня платоспроможності населення; зниження чисельності економічно-активного населення та зростання обсягів зовнішньої міграції

Найкращий показник, що оцінює стан розвитку економіки будь-якої країни, – рівень ВВП на душу населення. У 2017 році за оцінкою МВФ в Україні цей показник склав 8713 дол. (114 місце), а за оцінкою Світового банку – 8667 дол. (113 місце). Країни з аналогічним рівнем ВВП – Беліз, Марокко, Бутан. Виникає питання, чому країна з великими потенційними економічними та технологічними можливостями, за оцінкою Світового банку у 1990 році [8], досягнула таких неочікуваних результатів?

Таблиця 4

Оцінювання конкурентоспроможності економіки України

Індекс, організація	Кількість країн, що оцінювались	Місце України								
		Роки								
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс конкурентоспроможності (IMD – The IMD World Competitiveness Yearbook), Institute of Management Development	63	57	57	56	49	49	60	59	60	59
Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI – Global Competitiveness Index), World Economic Forum	137	89	73	73	78	76	76	85	85	81

Джерело: побудовано за даними [6; 7]

Основною причиною сьогоденного стану економіки України, на нашу думку, була не вірно обрана модель економічного розвитку країни. Вибір між двома альтернативними моделями розвитку: активною (власне бачення майбутнього, опора на власний потенціал, експортна експансія, що базується на порівняльних перевагах тощо) та пасивною (формування під впливом внутрішніх і зовнішніх викликів, копіювання моделей розвитку інших країн, опора на зовнішню допомогу тощо) був зроблений на користь останньої, що і призвело до результатів, які ми спостерігаємо у теперішньому часі. Вихід з цієї ситуації один – трансформація існуючої моделі економіки в модель виробничо-інвестиційної, високотехнологічної,

експортоорієнтованої економіки. Пріоритетами нашої економіки має бути розвиток агропромислового комплексу з виробництвом продукції з високою доданою вартістю для формування експортного потенціалу країни; машинобудівної та ІТ-галузей.

Крім того, використання усіх переваг України, що дає їй вигідне географічне положення. І, в першу чергу, це розвиток транспортної інфраструктури та логістики. Безперечним пріоритетом також є туристична галузь, зважаючи на унікальність історичних, архітектурних цінностей, якими володіє Україна. Але все це можливе лише за умови зміни системи державного управління та проведення термінових, реальних реформ в економіці країни, активного включення її до світових виробничих і фінансових потоків. І, головне, основним орієнтиром побудови успішної держави мають бути соціальні пріоритети, про що свідчить досвід усіх розвинених країн.

Висновки. У статті досліджено еволюцію криз у соціально-економічних системах макро- та мега-рівня за останні три століття, систематизовано та проаналізовано причини їх виникнення. Обґрунтовано, що перебування будь-якої економіки в стані кризи має об'єктивну природу. Щодо стану економіки України, то вона й досі демонструє кризові явища, які сьогодні спричинені переважно чинниками внутрішнього походження, а саме: відсутність реального інвестування в технологічну модернізацію підприємств, деструктивні регулюючі дії уряду, корупція, військові дії на Сході країни, де була значна концентрація великих промислових підприємств, технологічна застарілість промисловості тощо.

Діюча сьогодні в Україні модель економіки скоріше має риси олігархічно-монополістичної з високим рівнем корупції, а ніж ринкової. Такий стан економіки вимагає системної політики, термінових антикризових заходів та реальних реформ, які будуть спрямовані на підтримку технологічної модернізації промисловості, без якої продукція не може бути конкурентоспроможною ні на зовнішньому, ні на внутрішньому ринках. А отже, першочерговими заходами мають стати технологічна модернізація промисловості та реальне подолання корупції.

Література

1. Карвацка Н.С. Світові економічні кризи: причини виникнення, наслідки, інструментарій розв'язку / Н.С. Карвацка // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2011. – № 2, т. 2. – С. 52–61.
2. Олефір В. К. Економічні цикли і кризи: історія і сучасність / В. К. Олефір // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10(148). – С. 23–35.
3. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку / Гальчинський А. С. – К. : АДЕФ-Україна, 2009. – 392 с.
4. Тюріна Н. М. Кризи в економіці України: причини, наслідки, шляхи подолання / Н. М. Тюріна, Т. В. Назарчук, Н. С. Карвацка // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2017. – № 2, т. 2. – С. 12–22.
5. Мельник А. О. Світові економічні кризи в економіці України та їх наслідки / А. О. Мельник // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Випуск 2. – С. 108–113.
6. The 2017 IMD World Competitiveness Scoreboard [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imd.org/upload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>
7. The Global Competitiveness Report 2017–2018 // World Economic Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>
8. DataBank. World Development Indicators // World Bank Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

References

1. Karvatska N.S. Svitovi ekonomichni kryzy: prychny vynyknennia, naslidky, instrumentarii rozv'iazku / N.S. Karvatska // Herald of Khmelnytskyi National University. – 2011. – № 2, t. 2. – С. 52–61.
2. Olefir V. K. Ekonomichni tsykly i kryzy: istoriia i suchasnist' / V. K. Olefir // Aktualni problemy ekonomiky. – 2013. – № 10(148). – С. 23–35.
3. Halchynskiy A. S. Kryza i tsykly svitovoho rozvytku / Halchynskiy A. S. – K. : ADEF-Ukraine, 2009. – 392 s.
4. Tiurina N. M. Kryzy v ekonomitsi Ukrainy: prychny, naslidky, shliakhy podolannia / N. M. Tiurina, T. V. Nazarchuk, N. S. Karvatska // Herald of Khmelnytskyi National University. – 2017. – № 2, t. 2. – С. 12–22.
5. Melnyk A. O. Svitovi ekonomichni kryzy v ekonomitsi Ukrainy ta yikh naslidky / A. O. Melnyk // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky / Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho. – 2014. – Vypusk 2. – S. 108–113.
6. The 2017 IMD World Competitiveness Scoreboard [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.imd.org/upload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>
7. The Global Competitiveness Report 2017–2018 // World Economic Forum [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>
8. DataBank. World Development Indicators // World Bank Group [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators&preview=on>
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : www.ukrstat.gov.ua

Рецензія/Peer review : 21.12.2018

Надрукована/Printed : 01.02.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Григорук П. М.